

VLASTELINKA I VLASTEOKA

Ljudevit Jonke

U četrnaest godina svojeg izlaženja časopis »Jezik« je nebrojeno puta posvjedočio kako nam je za kulturu književnog jezika prijeko potreban i kako bi nam bilo upravo teško bez njega. A u nekoliko mahova on se pokazao i kao korisna tribina za raspravljanje pojedinih jezičnih pitanja o kojima nije postojalo jedinstveno mišljenje, pa se tek u slobodnoj i argumentiranoj diskusiji dolazilo do pravilnih zaključaka. Dogodilo se ipak kadšto da neka pitanja nisu bila do kraja razrađena premda su stavljena na dnevni red; diskusija kao da je zapela na pola puta. Uredništvo je to zapazilo, ali nije samo reagiralo, nego je očekivalo ili nastavak diskusije onih koji su je započeli ili ulaženje u diskusiju nekih naših čitalaca koji se potanje bave jezikom. Uredništvo stoji na stanovištu da svaki nerazjašnjeni problem treba ispitivati i rješavati dokle god postoje neiskorišteni argumenti za jedno ili za drugo mišljenje. U tom postupku treba svakom diskutantu dati potpuno pravo na iznošenje argumenata u prilog njegove teze, dakako na znanstveni i akademski način, bez potcjenjivanja i vrijeđanja onoga koji ima drugačije mišljenje.

Ali kako je časopis »Jezik« u znatnoj mjeri normativno glasilo, nije dobro da diskusije ostanu nedovršene jer se nedovoljno upućenom čitaocu može činiti da je pravo na strani onoga koji je posljednji iznio svoje argumente i posljednji izrekao svoje mišljenje. Stoga sada i ja ulazim u jednu nedovršenu polemiku sasvim po uredničkoj dužnosti, ali dakako u prvom redu zbog toga što se ne slažem u jednom pitanju s onim koji je posljednji iznio argumente i posljednji izrekao svoje mišljenje. Možda će mi tkogod prigovoriti da je kasno ulaziti u to nakon dvije-tri godine, ali ja bih u obranu odgovorio da za istinu nije nikad kasno i da se ja javljam zato što se nitko drugi nije u to upustio.

Ali da prijedem na stvar! U IX godištu »Jezika« objavio je na str. 133–137. prof. Vladimir Babić članak »Vlastelin i njegove izvedenice«, u kojem pobija Maretićevo mišljenje iz »Jezičnog savjetnika« da riječi *vlastelinka*, *vlastelinski*, *vlastelinstvo* nisu dobre, nego da treba govoriti i pisati *vlasteoka*, *vlasteoski* i *vlasteostvo*. Vladimir Babić prati postojanje tih riječi u našim rječnicima i književničkim djelima, pa utvrđuje da ni Karadžićev ni Broz-Ivekovićev rječnik nemaju prvih riječi, ali ih ipak nalazi u građi starijih hrvatskih pisaca Akademijina Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika i novijih hrvatskih pisaca Matičina pripremanog Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika. Među potvrdama nalazimo imena Kavanjina, Kanižlića, Pavlinovića, J. E. Tomića, Ive Vojnovića, Josipa Pavičića, Dobriše Cesarića i nekih naših prevodilaca. Naprotiv, riječi *vlasteoka*, *vlasteoski*, *vlasteostvo* pojavljuju se znatno rjeđe, i to uglavnom u južnih pisaca, pretežno dubrovačkih. Pisac dakle konstatira književno postojanje i prvih i drugih oblika, pa zapravo ne diskriminira ni jedne ni druge, nego na temelju društvene analize predlaže da se riječi *vlasteoka*, *vlasteoski*, *vlasteostvo* upotrebljavaju za »vlastelu iz srednjovjekovnih naših država i kasnije za patricijat iz Dubrovnika (i drugih dalmatinskih komuna)«, a »termine *vlastèlin* s množinom *vlastelini*, *vlastelinka*, *vlastelinski* i *vlastelinstvo* treba upotrebljavati za novije doba naše povijesti mjesto riječi *spahija*, *spahinica*, *spahijski* i *spahiluk*, a isto tako, recimo, i za ruske pomeščike i slične velike posjednike koji se broje u više plemstvo. Sasvim bi nezgodno bilo da se za *vlastelinstvo* upotrijebi riječ *vlasteostvo* kad ta riječ danas i u Dubrovniku znači sasvim nešto drugo.« U povezanosti s takvom upotrebom Vladimir Babić povezuje i imenicu *vlastèlin*, gen. *vlastèlina*, nom. mn. *vlastèli* i zbirnu imenicu *vlastèla* za starije, dubrovačko stanje, a imenicu *vlastèlin*, *vlastelina*, mn. *vlastelini* za novije doba s obzirom na to što je ovo posljednje prevladalo u sjevernoj Hrvatskoj novijega vremena. Ne slaže se dakle s Maretićevom ekskomunikacijom, nego naprotiv baš te ekskomunicirane primjere predlaže kao pretežne za današnje stanje i suvremeni književni jezik. Poticaj za takve tvrdnje nalazi dakle u pisaca novijega vremena, a i u tome što Karadžić u »Srpskom rječniku« g. 1852. potvrđuje riječ *vlastèlin*, *vlastèlina*, *vlastèla* dubrovačkom lokacijom (»*vlastèlin*, m., pl. *vlastèla*. u Dubr.«). Za ono što se po Hrvatskoj danas naziva *vlastèlin*, *vlastelina*, *vlastelini*, *vlastelinstvo* Karadžić ima u svojem Rječniku riječi *spàhija*, *spàhijè*, *spahiluk*. Dok je *vlastèlin* pretežno patricij, u Karadžića Edelmanna, dotle je *spahija* dominus fundi, Grundherr. A *vlastèlin*, *vlastelina* po značenju se pretežno podudara sa *spahijom*.

Na sve to odgovorio je Nikola Rončević u XI godištu »Jezika« člankom »Moja riječ o vlastelinu i bolovanju«, na str. 84–88. i 103–111. Ono o bolovanju« odnosi se na članak Dalibora Brozovića »Bilješka o akcenatskim pseudodubletama«, objavljen u Jeziku I, str. 77–80, pa jer nema nikakve bliže veze s problemom vlastelina, ostavljam ga ovdje po strani. Rončević u svemu

bitnome brani Maretićevo gledište da riječi *vlastelinka*, *vlastelinski* i *vlastelinstvo* ne idu u književni jezik, pa dakako i riječ *vlastèlin*, *vlastelina*. To, veli, uopće nisu slavonske riječi kako je mislio V. Babić, jer za te pojmove seoski narod Slavonije ima riječ *spàija* (spàhija), *spàiluk* (spahiluk) i pridjev *spànjski* (spàhijski, spàhinski). Rončević misli da su »likovi riječi vlastelin i njenih izvedenica samo *degeneracija* te riječi, koja je (degeneracija) mogla nastati zato što je riječ uzeta iz drugog jezičnog područja, odnosno iz starih knjiga, u oba slučaja kao pisana riječ, dakle preuzimana *okom*, tako da oni koji su je preuzimali nisu imali ni *prilike* da čuju kakav je izgovor te riječi kod onih od kojih je preuzeta« (str. 87). I nastavlja dalje: »Videći pak da se ta riječ završava na *-in*, novi korisnici počeli su je izgovarati onako kako su izgovarali mnoge riječi na *-in stranoga* (romanskoga) podrijetla koje su već imali u svojem govoru, npr. *čekin* (kajk. *cekîn*, tal. zecchino), *fàkin* (kajk. *fa-kîn*, tal. facchino, itd., dakle *vlastèlin* (odnosno kajk. vlastelin).« Za riječi *gizdèlin* i *šàrin* smatra da nisu mogle djelovati u tom pravcu zbog rijetke upotrebe.¹ Zbog svega toga s potrebom oslanjanja na narodni govor, tj. na govor običnih ljudi, Rončević se kao i Maretić opredjeljuje u književnom jeziku za likove *vlastèlin*, *vlastelina*, pa *vlastelka* (ili *vlasteoka*), *vlastelski* (ili *vlasteoki*), *vlastelstvo* (ili *vlasteostvo*)«, a odbaciti možemo bez kolebanja likove *vlastèlin* (gen. *vlastelina*), *vlastelinka*, *vlastelinski*, *vlastelinstvo* kao pokrajinske likove (provincijalizme)«. Ako dobro pripazimo, uočiti ćemo da se Rončević ipak donekle razlikuje od Maretića. Ono što je u Maretiću preporučeno kao najbolje (vlasteoka, vlasteoski, vlasteostvo) u Rončevića se kao drugostepeno nalazi u zagradi, a ono što je u Maretića u zagradi (»postalo od vlastelka, vlastelski, vlastelstvo«) u Rončevića se nalazi na prvom mjestu. To je zapravo treća mogućnost, jer Maretić oblike vlastelka, vlastelski, vlastelstvo prikazuje kao prijelazne: »postalo od...« Prema tome: Maretić preporučuje *vlasteoka*, Rončević *vlastelka*, a V. Babić *vlastelinka* i *vlasteoka*. I naravno dalje: Maretić *vlasteoski*, *vlasteostvo*, Rončević *vlastelski*, *vlastelstvo*, a V. Babić *vlastelinski* i *vlasteoski*, *vlastelinstvo* i *vlasteostvo*. Ne smijemo zaboraviti ni Babićevo razlikovanje značenja: patricij – vlasnik imanja. Ali dok Maretić upotrebljava ocjenu »nije dobro, nego treba«, Rončević je mnogo odrješitiji: »Ja naprotiv mislim (kao što su vjerojatno i mnogi prije mislili) da su likovi *vlastèlin* (s dugim *-in*), *vlastelinka* i sl. provincijalizmi, pa pomalo i vulgarni likovi, odnosno riječi« (str. 104). Ne idu dakle u književni jezik, treba ih zabaciti.

E, to je baš ono glavno u čemu se nikako ne mogu složiti s Nikolom Rončevićem i što me je upravo potaklo da napišem ovaj članak. Je li moguće da riječi koje u današnjem književnom jeziku upotrebljavaju mnogi naši književ-

¹ Ali ovo o sufiksu *-in* kao da bi on bio samo stranoga podrijetla, nije pouzdano. Maretić u 2. izdanju Gramatike na str. 282. navodi i ove domaće riječi s tim nastavkom: *grlin*, *šarin*, *malin*, *sjeverin*, *večerín*, *nedodin*.

nici, i to baš štokavci (Cesarić, Pavičić, Vojnović, Tomić, Kanižlić i dr.), i koje mi bez konkurencije upotrebljavamo u razgovornom i stručnom jeziku bez izuzetka, budu provincijalizmi kojima nema mjesta u književnom jeziku, i to samo zato što se ne nalaze u nekim štokavskim seoskim govorima i što su možda njihovi sufiksi nastali po analogiji prema nekim drugim riječima? I zar je zaista važnije ono što piše u Karadžićevu Rječniku god. 1852. nego u novijim rječnicima koji su bilježili prema današnjem stanju i izgovoru (Deanović 1963: vlastelinstvo; Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika 1960: vlastelinstvo, veleposjed, imanje; Rečnik srpskohrvatskog narodnog i književnog jezika SAN 1962: vlastelīn; Benešićev Hrvatsko-poljski rječnik 1949: vlastelinstvo, pa i Ristić-Kangrgin Nemačko-srpskohrvatski rečnik 1928: vlastelinstvo, s nešto drugačijim akcentom)? Pratim pažljivo izgovor školovanih krugova u Hrvatskoj, pa sam svjedok akcenta *vlastelīn*, *vlastelīna*, *vlastelinstvo*, *vlastelīnskī* u pretežnoj mjeri, pa i sam tako govorim i pišem. Zar ćemo prijeći i preko toga proširenog gradskog uzusa samo zato što neka štokavska sela i ne poznaju tu riječ i što je sufiks *-in* sekundaran? Zar se nećemo obazirati i na društveni razvoj koji zbog svojih specifičnih potreba dosta često preuđeva riječi dodajući im nove sufikse, a kadšto i akcente? Ako su u nekom starijem društvenom stadiju za označavanje patricijskog staleža stvorene riječi *vlastelīn*, *vlastelīna*, *vlāsteoka*, *vlāsteoskī*, *vlāsteostvo*, pa su se u novijem stadiju za novije pojmove zemljoposjedničkih odnosa razvile riječi s drugim sufiksima *vlastelīn*, *vlastelīna*, *vlastelīnka*, *vlastelīnskī*, *vlastelīnstvo*, mi moramo uvažavati takve društvene i jezične potrebe te ne smijemo postanak riječi i njihovu pravilnost prosuđivati bezvremenski, samo po uskim, apsolutnim, jedinstvenim jezičnim kriterijima. Takav postupak, kakav primjenjuje Nikola Rončević, lingvistički je zastario, u punoj mjeri je aprioristički, pa i dirigentski, te sadrži u sebi sve elemente starovremenskog i nezdravog purizma. Premda brani Maretića, ipak ga preuđeva jer mu se Maretićevo *vlasteostvo* i *vlasteoka* čini neobično te ga pretvara u *vlastelstvo* i *vlastelka*, što je u štokavskom neobično jer ipak *-l-* treba da prijeđe u *-o-*. Ali u apriorističkom donošenju odluka sve je moguće, pa se takva promjena posebno i ne objašnjava.

Pogledajmo neke takve primjere hrvatskih i srpskih pisaca 19. i 20. stoljeća iz građe za Matičin rječnik, pa ćemo osjetiti da u njima nema ništa provincijalno. Kada J. E. Tomić kaže: »Mlada zagorska vlastelinka zapodjela je razgovor«, to je sasvim normalno književno izražavanje, dok bi nam rečenica »Mlada zagorska vlasteoka (vlastelka) zapodjela je razgovor« zvučala neobično, načas bi nas zbunila, jer nije adekvatno. Slično je i s ovim drugim rečenicama u kojima dolaze riječi *vlastelinka*, *vlastelīnskī*, *vlastelīnstvo*: »Moram vam reći da sam udovica vlastelinka (Šenoa); Vidio si one puste šume, sve je to gradsko ili vlastelinsko (Josip Pavičić); Ne bih ni mogao što zgodnije da nađem, no što je vlastelinski dvor Smirnica (Leskovar); Ostale su smjestili po

desetoricu u nekoliko vlastelinskih dvorova (Jonke); Ako je to istina, kako ne vidi vlastelinstvo da ono samo sebe tuži i opsuđuje (A. Starčević); Pitan je bio iz ruku konteše Matilde, bijesne i prelijepe vlastelinke; Dvanaest sela i posjeda bijaše potčinjeno tomu vlastelinstvu (Vijenac 1885); Djeca su joj bez oca, a vlastelinstvo u Konopištu bez gospodara (Jonke); Feudaleci su seoskim zajednicama nametali kolektivne obaveze prema vlastelinstvu (V. Babić).« Dodajte u posljednju rečenicu riječ »vlasteostvu« (vlastelstvu) mjesto »vlastelinstvu«, pa ćete osjetiti svu nasilnost takva postupka. Vlastelinka ne mora čak ni biti plemkinja, dok je to vlasteoka svakako.

Prema svemu dakle nisu u pravu ni Maretić ni Rončević, premda je ovaj posljednji o tom govorio poslije V. Babića. U pravu je Vladimir Babić koji priznaje za književne riječi vlastelina i vlastelina, vlasteoku i vlastelinku, vlasteostvo i vlastelinstvo, vlasteoski i vlastelinski, sa spomenutim već nijansama u značenju. Protiv Rončevićeva gledišta govori naime i široka upotreba u razgovornom, stručnom i književnom jeziku. Maretić i Rončević postupali su ovdje kao čistunci koji prosuđuju o riječima samo po tvorbi, a ne osvrću se na njihovu službu u društvu i u rečenici. (Maretiću se ipak ne čudimo jer je on to pisao gotovo prije pola stoljeća.) Ono što su dobri pisci, stručnjaci i kulturna javnost u širini usvojili – postaje svojina književnog jezika ako nije jezična nagrada, i ne može se proglašavati za provincijalizam. Ne postoje riječi same za se, ne postoji ni jezik sam za se, nego u društvenoj uvjetovanosti s jasno određenim funkcijama koje treba izvršavati.

NEKI PRIMJERI ZA SLOŽENOST PJESNIČKOG STILA

Stjepan Babić

U težnji da što vjernije i potpunije prikaže pojedine likove, pisac upotrebljava sva sredstva da to postigne. Rekoh »sva sredstva«, a on ima samo jedno jedino – jezik. Jest, ali je upotreba jezika vrlo raznolika. Jedno je, na primjer, kad pisac opisuje pojedini lik, drugo je kad taj lik to isto sam govori o sebi, treće je kad lik govori, a mi ne razumijevamo samo ono što se kazuje, nego i više, i ono što je pisac time htio da naglasi jer iz samih riječi može proizaći više nego što one nose u svom osnovnom značenju i smislu. Da to postignu, pisci se često služe izraznim sredstvima koja pripadaju drugim stilovima, neknjiževnim riječima i oblicima, razgovornim jezikom i dijalektom. Posebnost je pjesničkog stila ili, drugim riječima, književnoumjetničkoga i u tome što može biti isprepleten tim elementima u većoj ili manjoj mjeri. Većinom ta sredstva ne pripadaju piščevu jeziku, nego jeziku njegovih likova.